

ХУДОЖНЯ КОНЦЕПЦІЯ СУСІДСЬКОЇ СВАРКИ У ТВОРАХ МАРКА ТВЕНА ТА І.НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКОГО

Ольга ДОЛГУШЕВА (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена розкриттю шляхів художньої презентації сусідської сварки в прозових творах Марка Твена та І.С.Нечуй-Левицького. Автором робиться висновок про національну самобутність комічного та типологічну подібність (а відтак і відмінність) малюнку сусідської ворожнечі в обох письменників.

Ключові слова: конфлікт, сусідська сварка, художня презентація, гумористичний ефект, комічна тропіка, сатира.

The paper considers fictional presentation of the neighbors' quarrels in emotive prose texts by Mark Twain and I.S. Nechui-Levytskyi. It is stated that the poetic vision of this type of quarrel is typologically similar and reflects the national peculiarities of the comic with both writers.

Key words: conflict, neighbors' quarrel, poetic presentation, humour and satire, comic trope.

Із самого початку свого розвитку суспільне життя та взаємодія між членами громади позначені різного роду непорозуміннями, адже людина за своєю природою – істота парадоксальна, сповнена протиріч [3:55, 108, 140]. Тим гостріше в процесі взаємодії між індивідами даються взнаки інтереси, наміри й прагнення взаємодіючих сторін, які часто не співпадають, є протилежними, що зрештою призводить до суперечки чи сварки – обов'язкових наслідків «задоволення різнополюсних інтенцій, що нерідко супроводжуються агресивністю у стосунках та поведінці опонентів» [31:21-22; 9: 60].

За В.І. Андреевим, будь-який конфлікт виникає через неузгодження не лише матеріальних прагнень та шляхів їх досягнення, а й через розбіжність оцінок, поглядів, ціннісних орієнтацій, інтерпретації інформації, емоційно-психічних станів тощо [1:72].

Останні відіграють дуже важливу суттєву роль, оскільки завдяки емоційному напруженню, афектації конфлікт має тенденцію перетворюватися на сварку. Часто таке непорозуміння має довготривалий характер, прояви якого можуть бути найрізноманітніші – від відсутності довіри опонентів один до одного та уникнення будь-яких контактів до навмисного заподіяння шкоди чи заниження самооцінки суперника [22:119-120].

Водночас сварка актуалізує національно-культурницьке підґрунтя середовища, де вона викликала. Окрім універсальних психологічних та загальнолюдських спонук, сварка (як засіб з'ясування стосунків і обстоювання власних інтересів) особливо притаманна націям з акцентованою індивідуалістичністю, прагненням до свободи. Саме такими є українська та американська спільноти, де згадані властивості, які формувалися і зміцнювалися упродовж всієї історії народів, «сполучуються з надзвичайно високою експресивністю, котра генерує особливу “вибуховість” та емоційність їхніх колізій» [9:61].

Звісно, феномен сварки не минули й митці художнього слова, адже саме в такому контексті конфлікт стає не лише засадничим принципом розвитку сюжету, але й є засобом портретизації персонажів [17].

У художній прозі Марка Твена та І.С.Нечуй-Левицького сварка набуває самобутнього комічного звучання, чим обидва автори естетизують міжособистісні стосунки у світлі національних традицій світобачення й образотворення.

Як звано, творчість американського та українського письменників здобула надзвичайно широкого висвітлення у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві. Зокрема учені розглядали генезу комічного у творах І.С. Нечуй-Левицького, традиційно-українські чинники та спорідненість із західноєвропейськими та російськими літературними тенденціями й українським фольклором (Л.П. Федосов [30], Н.Є. Крутікова [16], О.І. Білецький [4], М.П. Тараненко [29], О.О. Чехівський [32], М.Я. Гольберг та Д.М. Кузик [6], І.А. Лісовий [19], Г.А. Кравець [15]), з українським фольклором (О.І. Дей [8], М.Х. Коцюбинська [14]). Не обішла увагу критиків і самобутність сатири й гумору нашого письменника (В.О. Омельченко [23], В.Т. Серета [27]), народницький та загальнолюдський зміст його творів (І.Ф. Приходько [25], Н.І. Зінченко [12]), психологічні й культурологічні аспекти творів автора (Т. Бобровська [5], Г. Могилюк [20], В.Ф. Погребенник [24]).

Більшість з дослідників творчості Твена схильна вважати письменника одним з власне американських авторів, у прозі котрого відбився саме “національний”, “корінний” досвід (А.І. Старцев [28], Г.С. Ромм [26], Н.Н. Smith [42] та ін.). Відтак, комічне, яке посідає одне з провідних місць в літературній спадщині письменника, несе на собі відбиток цього досвіду, визначаючи самобутність художньої сміхової стихії в річищі фронтально-західницького гротеску (З.В. Новицька [21], О.М. Зверев [11], З.Я. Лібман [18], Г. Іонкіс [10], С. Rourke [41], W. Blair [34], J.M. Cox [37], N. Yates [44], P. Covici [36], K.S. Lynn [38], F.R. Rogers [40] та ін.).

Жвава дискусія серед західних літературознавців розгорілася через “Пригоди Гекльберрі Фінна” Марка Твена в рамках модерністського прочитання (Т.С. Elliot, J.M. Cox), теорії “читацького відгуку” (J. Lester, J. Kaplan, P. Henry, Sh.F. Fishkin, G. Brenner), новітньої гендерної критики (N.A. Walker, M. Jehlen, L. Fiedler, Chr. Looby) [43].

Не минули фокус дослідницьких спостережень і такі прояви твенівського доробку, як образи простаків (О.О. Груздева [7]), епістолярний дискурс (П.В.Балдіцин [2]), травлогії (В.О. Шачкова [33]) тощо.

Утім більшість розвідок датується минулим століттям. Сучасна наука потребує нових підходів до розгляду літературного доробку Твена та Нечуй-Левицького. На сьогодні таким може стати порівняльне вивчення творів обох митців, що уможливить розкриття ще не з’ясованих аспектів поетики комічного в американського та українського письменстві. Саме цим і визначається актуальність даної статті.

Метою розвідки є висвітлити самобутність комічного у Марка Твена та І.С. Нечуй-Левицького через художню імплікацію сусідської сварки.

Об’єктом дослідження є прозові твори Марка Твена та І.С. Нечуй-Левицького. Предмет – національні літературно-художні особливості комічної презентації сусідської сварки.

Серед українців особливої етичної вагомості набув характер стосунків із сусідами, і як у будь-якому суспільному феномені вони виявляють свої протилежні властивості. На цьому і робить наголос І.С. Нечуй-Левицький: на контрасті одвічно української поетичності, делікатності, духовної і мовної краси спілкування та відверто приземленої стилістики комунікації між бабами Параскою і Палажкою створюється гумористичний ефект, якому митець надає неабиякої естетичної та етичної вагомості.

У випадку затяжного ворогування бабів Параски і Палажки надзвичайна емоційність інтенсифікується оціночними настановами суперниць однієї до одної. Недарма їхні монологи-обурення рясніють окличними реченнями: “*Господи милосердний! Або мене прийми до себе, або нехай вона згине!.. Хоч продавай хату і ґрунт та перебирайся на другий куток!*” – скаржитися “бідолашна” Параска. Її сусіда в відповідь обурюється: “*Не можна мені не те, що на селі вдержатись – не можна мені вже на світі жити. Люди добрі! благословіть мені скоропостижно смерті!*”

Взаємні скарги, “безпідставні” упереджені наклепи, “разюча” критика повсякчасно супроводжують їхні стосунки. Це поглиблене негативну напруженість, а “вибуховий” тон спілкування, взаємовиключні думки й судження демонструють, за визначенням Е.Фромма, зміщений конфлікт, де опонентки сваряться скоріше з приводу ілюзорної проблеми, яка заміщує собою приховану істинну причину, або “хибний” конфлікт, джерелом якого є не об’єктивні причини, а певні сторонні фактори [13:26]. Тому для виникнення сварки між “конфліктогенними” особистостями достатньо найдрібнішого прецеденту.

З точки зору художньої презентації, подібна психологічно-емоційна налаштованість бабів обумовила й їхнє вербальне вираження, звісно комічне. Адже обидві опонентки становлять

гумористичні постаті саме завдяки своєму “мовному етикету”, мовній “культурі”. Обидва монологи (“Не можна бабі Парасці вдержатись на селі”, “Благословіть бабі Палажці скоропостижно вмерти”) рясніють комічною тропікою в річищі народної “живої” образності – дотепними уподібненнями і порівняннями на адресу суперниць (“*Та тепер у неї голова лиса, неначе облизаний макогін!*”, “*<...> волоче по землі [запаску], неначе прибіта гуска крила*” /Параска про Палажку/; “*Та й гладка ж морда в Параски – як той здоровий гарбуз на баитані!*” /Палажка про Параску/).

На думку М. Коцюбинської, нечуєвська, в т. ч. і комічна тропіка, де переважають порівняння – “розгорнуті метафори”, уведені через порівняльні слова, випромінює певну сталість образів, дещо неприродну описовість, статичність уподібнених елементів [14:69,87]. Однак, з таким твердженням важко погодитися, адже естетичний ідеал письменника був виплеканий романтичною стихією обоження природи, уподобанням її краси, народними взірцями прекрасного. До того ж, за мовний зразок І. Нечуй-Левицький взяв, за його ж словами, “живу, рубану мову сільської баби”, – барвисту, невимушену, гостру на дотепні уподібнення й гумор, а, відтак, природно-динамічну, жваву, дуже далеку від будь-якої статичності. Особливої життєвості, самобутності, народно-романтичній, часом “знижений” малюнок “міжсмієйної (сусідської) сварки” набуває завдяки народній “максималізації”, “категоричності” оцінок, суджень у витворенні “сварливої” тропіки, спертих на оригінальні українські концепції образотворення. Так, приміром, з народної міфології походить паралелізм-уподібнення Параскою Солов’їхи до відьминого родоводу. Дохристиянсько-“звіряча” символіка також виконує образотворчу роль в характеристиках сварливих бабів, що, зрештою, позначило одну з найяскравіших рис національної психології й уяви: в розпалі “війни” Параска блищить на сусіду “вовчими” очима, та ж, в свою чергу, “делікатно” відзначила “величність” й “пиху” Параски дотепною паралеллю із “собакою у човні”.

Традиційним для “просторічної” поезики (жіночої) можна вважати і неввічливі етикетні формули у вигляді прокльонів, властивих марновірній свідомості ще язичницьких часів, лайок, звуконаслідувальних вигуків (“*попова сучко! На, цю-цю! гуджа! ксс, ксс!<...>, <...> нехай же чорти обсмажать на тім світі, як кабана, щоб не брехала на мене*”, “*<...> І цур тобі, і пек тобі, осина тобі на тебе і на твого батька <...>!*”), слів з фольклорно-етимологічною комічною конотацією (“*тріскала*”, замість “*їла*”, “*хрюп дверима*”, “*виперлась*”, замість “*вийшла*”, “*витріщає беньки*”, замість “*дивиться*” і т.ін.), які посилюють гумористичність оповідей та й самих оповідачок.

Довершує художню концепцію “сусідської сварки” гумористична модифікація традиційного українського потягу до мирного співжиття. Адже прощення, вибачення людині, яка виявила бажання помиритися, завжди стояло високо на щаблі загальнолюдських чеснот. Роблено-услеслива спроба сусідок помиритися, котра ними ж була визначена як “диво”, звертання бабів одна до одної на приязні, пестливі ймення, вимовлені вголос солодкаві привітання й пропозиції щодо припинення сварки відверто контрастують з “авторськими” ремарками про справжні сердечні наміри “одвічних суперниць”, які повною мірою проявилися у наступному епізоді із відвертим нехтуванням елементарної комунікативної культури та традиційними для їхніх взаємних поведінкових реакціях. У результаті – висновок: “*Помирились так, що миру не стало й до вечора <...>. Треба, щоб у лісі щось дуже велике дошло, щоб ми помирились*”.

Крім того, самобутність цього типу сварки у І. Левицького визначається фольклорною звичаєвістю, яка пронизує поезику її художньою презентації. Суб’єктивна подача обох монологів близька до театралізованої рольової гри з превалюючими атрибутами переважно гумористичної наратології, в емоційний темпоритм якої органічно влітаються народні дотепи і практичні жарти (як, наприклад, в епізоді, коли Левадиха з Параскою скупали Палажку в криничній воді, що має під собою, крім розважального, глибоке культурно-світоглядне підґрунтя), релігійні й сільські прикмети та звичаї (“*Мабуть, то не Параска брала воду з криниці: то нагла смерть моя стояла коло криниці, бо мені разом світ замакітрився<...>*”), вертепні сценки (славнозвісний “легенький” дотик баби Параски дякові по голові кочергою) тощо. Тому й перетинання, взаємодоповнення мовного і соціокультурного аспектів тропу “сварки” утворює ефект несилуваної гумористичності, колористичної типізації персонажів, естетизації народного побуту й народної живої сільської мови.

Натомість у Марка Твена сусідська ворожнеча між Гренджерфордами та Шеффердсонами розгортається в душі шекспірівських Монтеккі й Капулетті (“Пригоди Гекльберрі Фінна”). Уже кілька поколінь цих родин ворогують; як наслідок – з обох сторін не обійшлося без серйозних втрат. Хоча одними з найтиповіших ознак американського характеру дослідники-американознавці визначають дружелюбне ставлення до людей, в т. ч. сусідів, формування миролюбних взаємин за принципом “чесної гри” (“*fair play*”) та непригаманне американцям прагнення помсти [39:608; 35:31-32]. Водночас Генрі Стіл Коммейджер зауважує, що хоча американця не дуже легко спровокувати до сутички й “сварки” та війни взагалі, у випадку її

виникнення він битиметься як належить, особливо коли з його боку переслідуватиметься благородна мета [35:32].

Таке підґрунтя проглядається і в кількарічній “сварці” Шефердсонів й Гренджерфордів. Роль благородної мети з боку обох сімей “виконує” поняття честі, власне честі родової, обстоювання якої зумовлює взаємне протистояння. У родині Гренджерфордів панував дух квакерсько-пресвітеріанської релігії, недарма покійна дочка Еммелін щиро “захоплювалася” некрологами та подвигами “душевних страждань”, що їх друкували у “Пресвітеріанському оглядачі”. Біблія, звичайно, займала місце настільної книги; вона постачала духовні чесноти й була джерелом морального й громадянського виховання. Чільне місце в родині належало й “Паломництву пілігримів”, “Промовам” Генрі Клея, “Медичному довідникові” доктора Ганна. Мистецькі твори, як і неопублікована поезія Еммелін, мали на собі відбиток “сентиментальної меланхолії” південно-американського гатунку.

Така витонченість інтер’єру і аури, що його оточувала, викликала у Гренджерфордів своєрідне піднесення, у споглядальника – відчуття провінційної імітації справжнього мистецтва й обоження духовних і матеріальних цінностей. Переїхавши на Південь, родина прилаштувалася до тамтешніх норм і порядків, абсорбувала місцеву етикетність, церемоніальність, звикла й до утримання в домі прислужників-негрів.

Аристократичний клан Шефердсонів вирізнявся таким же багатством, величністю та благородним родоводом. Однак шляхетність обох сімей не відвернула кривавого непорозуміння між ними, а, навпаки, стала своєрідним стимулом для ворожнечі.

Як і у разі сварки між нечуєвськими Кайдашенками, Параскою і Палажкою, ворогування між кланами у Твена має “прогресуючу” тенденцію, тобто продовжується навіть тоді, коли усунуто причини її виникнення, або останні просто втратили значущість для обох сторін, породжуючи, до того ж, негативні психологічні й психічні процеси у конфліктантів. Тож, розпочавшись тридцять років тому із судового позову (хоча тепер вже невідомо, хто був позивачем і з якої причини), міжсмейна неприязнь, посилена родовою помстою за честь сім’ї, її гідність, міцно захопила обидва роди, не залишивши жодного шансу для примирення.

Загалом, серйозне протистояння в потрактуванні Марк Твена, подібно до нечуєвського, втрачає трагічне навантаження, що досягається, окрім іншого, літературною алюзією на шекспірівських Ромео і Джульєтту: “локалізована”, “замериканізована” історія кохання Гарні Шефердсона й Софії Гренджерфорд, відлучене сатирою на місцеву мораль й етику. По-друге, в авторській презентації мотивування і вчинків опонентів у довготривалій “сварці”-війні помітні знов-таки сатиричні настрої, спрямовані на викриття дещо схибленої доктрини терпимості, вибачливості, індивідуалістичної непоступливості та почасти провінційної негнучкості поглядів. Бо саме акцентація, не без іронічного натяку на солодкаво-сентиментальну химерність природженої аристократичності містера Гренджерфорда (“*Col. Grangerford was a gentleman, you see. He was a gentleman all over; and so was his family. He was well born, as the saying is, and that’s worth as much in a man as it is in a horse <...>*”), що є прозорою проєкцією й на клан Шефердсонів, і ніби постає праведною спонукою до відстоювання честі роду. Шляхетне морально-релігійне виховання не узгоджується з методами і засобами розв’язання “чвари”, котра, як і випадку з героями І. Нечуя, навряд чи колись закінчиться миром. До того ж, християнський “мир з ближнім” контрастує з язичницькою “помстою”, що набрала статусу середньовічної “честі роду”. Все це огротескнюється, висміюється, пародіюється Марком Твеном, котрий побачив у “сварці” двох аристократичних сімейств “позу”, “штучність”, “вигаданість”.

Тож малюнки “сусідської сварки” в художній прозі Марка Твена та І. Левицького постають типологічно схожими. Останнім кризь призму чвар імплікується український потяг до миру з ближнім, мирного співіснування (П.Юркевич, Г.Сковорода). Твен, в свою чергу, обстоює суто американський принцип “чесної гри”, особистісної честі, на які органічно накладається модифікація язичницької помсти.

Перспективи подальших досліджень бачаться нами у розкритті художньо-типологічних доміант інших аспектів прояву комічного у творах українського й американського авторів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андреев В.И. Конфликтология: Искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов / В. И. Андреев. – М.: Народное образование, 1995. – 127 с.
2. Балдицын П.В. Эпистолярный дискурс в творчестве Твена – от бытового письма и газетной корреспонденции к художественной литературе / Павел Вячеславович Балдицын // В творческой лаборатории журналиста. – М.: Университетская книга, 2010. – С. 169-183.
3. Бердяев Н.А. О назначении человека / Николай Александрович Бердяев. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
4. Білецький О.І. Іван Семенович Нечуй-Левицький (Нечуй) / Олександр Іванович Білецький // Зібрання праць: у 5 т. / Під ред. М.К.Гудзія та ін. – К.: Наукова думка, 1965. Т.2. – С.317-367.

5. Бобровська Т. Визначення рівня почуття комічного за допомогою психолого-літературознавчих тестів [Текст] : за матеріалами повісті І.Нечуя-Левицького "Кайдашева сім'я" / Т. Бобровська // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2008. – № 3. – С. 34-38.
6. Гольберг М.Я. І.С.Нечуй-Левицький і Байрон / М.Я. Гольберг, Д.М. Кузик // Українське літературознавство. – Львів: Вид-во львівського ун-ту, 1971. – Вип.12. – С.34-39.
7. Груздева Е.А. Эволюция образа простака в творчестве Марка Твена в контексте просветительской традиции: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.01.03 – «Литература народов стран зарубежья (литература США)» / Е.А. Груздева. – Казань, 2013. – 22 с.
8. Дей О.І. Вступна стаття / Олексій Іванович Дей // Нечуй-Левицький І.С. Народні пісні в записах Івана Нечуя-Левицького. – К.: Муз. Україна, 1985. – С. 3-16.
9. Долгушева О.В. "Родинна сварка" у творах І.Нечуя-Левицького у світлі конфліктології та культурології / О.В. Долгушева // Вісник Запорізького державного університету: Збірник наукових статей. Філологічні науки. – 2004. – № 2. – С. 60-65.
10. Ионкис Г. Марк Твен: путь от юмора к сатире [Электронный ресурс] / Грета Ионкис // Слово. – 2010. – № 66. – Режим доступа до журн.: <http://magazines.russ.ru/slovo/2010/66/ion.html> (23.01.2015).
11. Зверев А.М. О специфике смехового искусства у Марка Твена / А.М. Зверев // Марк Твен и его роль в развитии американской реалистической литературы / Под ред. Я.Н.Засурского. – М.: Наука, 1987. – С.133-156.
12. Зінченко Н.І. Проблема інтелігенції у творчості І. Нечуя-Левицького : дис. ... канд. филол. наук. 10.01.02 / Наталія Іванівна Зінченко – К., 1994. – 191 с.
13. Конфлікти у сумісній діяльності [Текст] / Г. В. Ложкін [та ін.] ; АПН України, Ін-т психології. – К. : Сфера, 1997. – 95 с.
14. Коцюбинська М.Х. Образне слово в літературному творі. Питання теорії художніх тропів / Михайлина Хомівна Коцюбинська. – К.: В-во АН УРСР, 1960. – 188 с.
15. Кравець Г.А. Нечуй-Левицький і Тургенев / Г.А. Кравець // Українське літературознавство. – Львів: Вид-во львівського ун-ту, 1971. – Вип.13. – С.30-36.
16. Крутікова Н.С. Творчість І.С.Нечуя-Левицького (Статті та матеріали) / Ніна Євгенівна Крутікова. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 248 с.
17. Куксова М.В. Поэтика скандала в малой русской прозе (на материале новеллистики М.Зошенко и Вяч. Шишкова [Электронный ресурс] / М.В. Куксова // Вестник Нижегородского университета им.В.И.Лобачевского – 2013. – №1 (2). – С.145-147. – Режим доступа до журн.: [http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99999999_West_2013_1\(2\)/31.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99999999_West_2013_1(2)/31.pdf) (15.01.2015).
18. Лібман З.Я. Марк Твен. Життя і творчість / Захар Якович Лібман. – К.: Дніпро, 1977. – 143 с.
19. Лісовий І.Я. «Еллінський культурний тип» І.С.Нечуя-Левицького/ І.Я. Лісовий // Українське літературознавство. – Львів: Вид-во львівського ун-ту, 1976. – Вип.27. – С.103-108.
20. Могильницька Г. Люди на бездоріжжі: комедія про трагедію. До проблеми адекватного прочитання класики. І.Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я» / Г. Могильницька // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колеґіумах. – 2009. – № 12. – С. 106-122.
21. Новицкая З.В. Традиции американского юмора XIX ст. и речевые средства комического у Марка Твена: автореф. дисс. на соиск. учен. степни канд. филол. наук / З.В. Новицкая. – М., 1962. – 27 с.
22. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений / Николай Николаевич Обозов. – К.: Либідь, 1990. – 192 с.
23. Омельченко В.І. Живописець слова. До 130-річчя від дня народження І.С.Нечуя-Левицького / Володимир Іванович Омельченко. – К.: Знання, 1968. – 48 с.
24. Погребенник В.Ф. Культурологічний набуток Івана Нечуя-Левицького / В.Ф.Погребенник // Визвольний шлях. – 2006. – Кн.7-8. – С. 186-191.
25. Приходько І.Ф. Українська ідея в творчості І. Нечуя-Левицького / Інна Федорівна Приходько. – Львів: Каменярь, 1998. – 70 с.
26. Ромм А.С. Марк Твен / Анна Сергеевна Ромм. – М.: Наука, 1977. – 192 с.
27. Середя В.Т. Стилиевые особенности художественной прозы И.Нечуя-Левицкого: дисс. ... канд. филол. наук: 10.01.03 / Василий Тарасович Середя. – К., 1989. – 189 с.
28. Старцев А.И. Марк Твен и Америка / Абель Исаакович Старцев. – 2-е изд. доп. – М.: Сов. писатель, 1985. – 303 с.
29. Тараненко М. П. І. С. Нечуй-Левицький. Семінарій/ М. П. Тараненко [за ред. Н. Й. Жук ; рец. М. С. Грицота ; оформ. худож. П. В. Ляшенка]. – К.: Вища школа, ГВ, 1984. – 183 с.
30. Федосов Л.П. Фольклорні та літературні джерела гумору та сатири І.С.Нечуя-Левицького: дис. ... канд. филол. наук / Л.П. Федосов. – Харків, 1963. – 219 с.
31. Фромм Э. Душа человека: [Сборник: Перевод] / Эрих Фромм. – М.: Республика, 1992. – 429 с.
32. Чехівський О.О. І. Нечуй-Левицький – гуморист / О.О. Чехівський. // Українська мова і література в школі. – 1988. – № 10. – С.65-67.
33. Шачкова В.А. Жанр путешествия в творчестве Марка Твена конца 60-70-х годов XIX века: автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд.филол.наук: 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья (американская)» / В.А. Шачкова. – Нижний Новгород, 2008. – 22 с.
34. Blair, W. Mark Twain and Huck Finn / Walter Blair. – Berkley – Los Angeles: Univ. of CA Press, 1962. – xii, 436 pp.
35. Commager, H.S. The American Mind. An Interpretation of American Thought and Character since the 1880's / H.S. Commager. – Toronto: Bantam Matrix, 1970. – 496 pp.
36. Covici, P. Mark Twain's Humor. The Image of a World / Pascal Covici. – Dallas (Tex.): Southern Methodist UP, 1962. – xiii, 266 pp.
37. Cox, J.M. Mark Twain: the Fate of Humor / James Melville Cox. – Princeton (NJ): Princeton UP, 1966. – viii, 321 pp.
38. Lynn, K. S. Mark Twain and Southwestern Humor / Kenneth S. Lynn. – Boston – Toronto: Little Brown & Co., 1959. – 300 pp.
39. Peace and War // Living Ideas in America / [Ed. by H.S.Commager]. – N.Y.: Harper & Brothers, 1951. – PP. 605-647.

40. Rogers, F.R. Mark Twain's Burlesque Patterns. As Seen in the Novels and Narratives 1855-1885 / Franklin Rogers. – Dallas: Southern Methodist UP, 1960. – ix, 189 pp.
41. Rourke, C.M. American Humor. A Study of the National Character / Constance Rourke. – N.Y.: Harcourt, Brace & Co., 1935. – x, 324 pp.
42. Smith, H.N. Mark Twain. The Development of a Writer / Henry Nash Smith. – Cambridge (Mass): The Belknap Press of Harvard UP, 1962. – xii, 212pp.
43. Twain, Mark. Adventures of Huckleberry Finn. A Case Study in Critical Controversy / [Ed. by Gerald Graff and James Phelan]. – Boston, N.Y.: Bedford Books of St.Martin's Press, 1995. – 551 pp.
44. Yates, N. «The American Humorist». Conscience of the 20-th Century / Norris Yates. . – N.Y.: The Citadel Press, 1956. – 410 pp.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Нечуй-Левицький І.С. Зібрання творів: в 10 т. / І.С. Нечуй-Левицький – К.: Наукова думка, 1965-1968. – Т.3. – 1965. – 447 с.
2. Twain, Mark. The Adventures of Huckleberry Finn //The Unabridged Mark Twain / Ed. by Lawrence Teacher. – Philadelphia, Pennsylvania: Running Press, 1976. – P.747-956.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Долгушева – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інтерпретація тексту, американо-українська літературознавча компаративістика.